

ВІДМЕЖУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ ВІД УБИВСТВА

Дмитро Дударець,

аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

У статті на основі концепції винної причинності відмежовується ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що спричинив її смерть, від «простого» умисного вбивства, вчиненого шляхом бездіяльності.

Ключові слова: ненадання допомоги, вбивство, розмежування складів злочинів, бездіяльність, причинний зв'язок.

Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за посягання на особистість, вчинене не тільки активними діями винного, а й шляхом бездіяльності. При кваліфікації таких діянь та їх розмежуванні з суміжними складами злочинів виникають складнощі, оскільки з об'єктивної сторони вбивство, що є результатом злочинної бездіяльності суб'єкта та залишення в небезпеці (ненаданні допомоги), зовні нібито ідентичні. Вчені-юристи, які присвятили свої дослідження цій проблемі, не розглядали детально питання розмежування цих складів. Разом із тим відмежування складів злочинів у межах злочинів проти життя та здоров'я є актуальною проблемою кримінального права. На думку В. Кудрявцева, розмежування є зворотною стороною кваліфікації [1, с. 126]. Тому дослідженню проблем розмежування злочинів доцільно приділяти більше уваги, адже будь-які помилки у цій сфері є неприпустимими.

Дослідженням питання, що розглядається, займалися такі науковці, як В. Бабаніна, В. Беньківський, Л. Брич, Ю. Власов, І. Горелік, О. Горелік, О. Костенко, В. Кудрявцев, Н. Кузнецова, П. Орлов, В. Навроцький, С. Тарарухін та ін., але воно залишається досить дискусійним і до цього часу не знайшло однозначної відповіді.

Мета цієї статті – виявлення можливості розмежування складу злочину ненадання допомоги, що спричинило смерть особи (ч. 3 ст. 135 і ч. 3 ст. 136 Кримінального кодексу (далі – КК) України), і вбивства шляхом бездіяльності за допомогою причинного зв'язку (ст. 115 КК). Слід зазначити, що ненадання допомоги, яке спричинило смерть особи, на нашу думку, об'єднує в собі два складів злочинів: загальний склад злочину, тобто ненадання допомоги, і спеціальний – залишення в небезпеці.

Слід зазначити, що порушена нами проблема є актуальною з часу відокремлення складу злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, від такого складу злочину, як дітовбивство. Ще у 1871 р. М. Таганцев зазначав, що залишення людини без допомоги близько межує, якщо не зливається, з убивством, а тому законодавець змушений був розмежовувати ці злочини один від одного. Залишення людини в місці, в якому життя її могло наражатися на небезпеку, може бути, перш за все, результатом прямого наміру позбавити життя і тоді діяння перейде в загальний вид убивства негативним способом (тобто шляхом бездіяльності) [2, с. 452].

Л. Брич вважає, що потреба в розмежуванні зумовлена наявністю спільних ознак складів злочинів. У кримінально-правовій літературі проблема розмежування виникає, коли є спільні ознаки складів злочинів [3, с. 67].

Розмежування ненадання допомоги й умисного вбивства шляхом бездіяльності викликає постійні труднощі не тільки на практиці, а й на теоретичному рівні. Не випадковим є твердження В. Бабаніної про те, що «в цілому проблема розмежування залишення в небезпеці, яке спричинило смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки, від злочинів проти життя, зокрема умисного вбивства, вчиненого шляхом бездіяльності, є дуже складною, породжує гострі дискусії в науці, і з огляду на це потребує окремого спеціального розгляду» [4, с. 145].

Для розмежування складів злочинів на практиці, як правило, використовуються такі складові частини складів злочинів, як об'єкт та об'єктивна сторона, а вже потім порівнюються суб'єкт і суб'єктивна сторона. При здійсненні кваліфікації злочинів, передусім для перевірки результатів попередньої кваліфікації, слід дотримуватися саме такого порядку (об'єкт,

об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона) встановлення ознак відповідних елементів (спочатку об'єктивних, а потім суб'єктивних), бо він є органічним із погляду структури складу злочину та до певної міри дозволятиме уникнути помилок у кримінально-правовій кваліфікації [5, с. 26]. Разом із тим спільними ознаками умисного вбивства та ненадання допомоги особі, що спричинило смерть особи, є:

- родовий об'єкт злочинів, адже наслідком обох досліджуваних складів є особа потерпілого, її життя, а тому такі діяння розміщуються у другому розділі Особливої частини КК;

- діяння як елемент об'єктивної сторони складу злочину, адже обидва склади злочинів вчиняються шляхом бездіяльності (коли вбивство вчиняється виключно шляхом бездіяльності);

- такий елемент об'єктивної сторони, як наслідок у вигляді смерті особи.

За вказаними ознаками розмежувати склади злочинів, передбачених ч. 3 ст. 135 та ч. 3 ст. 136 КК України, з одного боку, та ст. 115 КК України, з іншого, неможливо.

Зважаючи на викладене, ми не можемо погодитись із висновками, що робить В. Бабаніна, яка вказує що, «відмежовувати умисне вбивство, передбачене ч. 1 ст. 115 КК України, від ч. 3 ст. 135 КК України необхідно за наступними ознаками: по-перше, за об'єктом злочину – при умисному вбивстві – це життя, а при залишенні в небезпеці – це життя та здоров'я особи; по-друге, за ознаками об'єктивної сторони, які в першому випадку проявляються у вигляді діяння (дії та бездіяльності), а в іншому – лише бездіяльності; по-третє, за суб'єктом злочину, яким при вбивстві є особа, яка досягла 14-річного віку, а при залишенні в небезпеці – особа, що досягла 16-ти років і на яку покладений спеціальний обов'язок піклуватися про потерпілого або яка поставила потерпілого в небезпечний для життя та (або) здоров'я стан; по-четверте, за ознаками суб'єктивної сторони; так, при умисному вбивстві форма вини проявляється у вигляді умислу щодо діяння та щодо наслідків, а при залишенні в небезпеці притаманна подвійна форма вини – умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків» [4, с. 144–145]. Такої позиції дотримуються О. Пелих [6, с. 29] і Л. Остапенко [7, с. 113], які вказують на необхідність дослідження всіх елементів складів злочинів для того, щоб розмежувати вбивство та залишення в небезпеці. В результаті Л. Остапенко приходять до подібних В. Бабаніній висновків [7, с. 117]. На нашу думку, така позиція є занадто широкою і не дозволяє віднайти ознаку, за допомогою якої було б легко відмежувати досліджувані склади злочинів, а тому першочерговим і не-

обхідним при розмежуванні досліджуваних складів злочинів є дослідження причинного зв'язку як складової частини складу злочину, що дозволяє правильно відмежувати один склад злочину від іншого та кваліфікувати діяння особи.

Інший підхід до розмежування умисного вбивства та ненадання допомоги обстоює І. Горелік, який вважає, що за обсягом обов'язків щодо потерпілого тільки і можна правильно розмежувати вбивство шляхом бездіяльності та залишення в небезпеці. Так, особа, яка могла, але не надала допомоги, наприклад, жінці, яка тоне, бажаючи з якихось мотивів її загинути, та зізналася в цьому, не може бути притягнута до відповідальності за вбивство, оскільки небезпека для цієї жінки виникла незалежно від особи. При бездіяльності, що створила небезпеку, об'єктивними підставами для відповідальності за вбивство є: небезпечна ситуація, створена бездіяльністю обвинуваченого. Якщо ж при створенні небезпеки винний передбачав і бажав чи свідомо допускав можливість смерті залишеного без допомоги, то це – умисне вбивство чи замах на нього [8, с. 218]. Таким чином, І. Горелік розмежує ненадання допомоги й умисне вбивство за обов'язками, що лежали на потерпілому, а також залежно від того, чи був винний причетний до поставлення в небезпечний для життя стан (убивство) або ні (ненадання допомоги). Такий підхід, на нашу думку, не є переконливим.

Разом із тим факт смерті, за умови, що ми знаємо, що діяння вчинила осудна особа, ще не може дати вказівки, яким чином необхідно кваліфікувати діяння особи. Ще у 1972 р. В. Кудрявцев зазначав: встановивши, що злочин призвів до смерті людини, ми ще не можемо остаточно його кваліфікувати, оскільки у КК є багато статей, що передбачають посягання на життя [1, с. 158]. Аналогічний підхід стосується і таких елементів складів досліджуваних злочинів, як суб'єкт та об'єкт, за якими неможливо відрізнити ці злочини.

Ми пропонуємо використовувати причинний зв'язок як критерій для розмежування складів злочинів. Існує два протилежні погляди на можливість використання причинного зв'язку з такою метою. Прихильники першого підходу заперечують можливість використання причинного зв'язку як диференціуючої ознаки складів злочинів. Прихильники другого підходу, навпаки, вказують на можливість використання такого елемента складу злочину, як причинний з метою відмежування одного складу злочину від іншого. Так, Л. Брич вважає, що ознаки, які є обов'язковими й однаковими для всіх складів злочинів, не можуть бути розмежувальними. Загальні ознаки всіх складів злочинів не лише не ви-

значають суміжності, а й за ними неможливо розмежувати суміжні склади злочинів [3, с. 72]. Л. Брич підтверджує свою думку твердженням В. Навроцького, що не можна розрізнати злочини за загальним об'єктом, за причинним зв'язком, за загальними ознаками суб'єкта злочину [3, с. 72], тобто відносить причинний зв'язок до загальних ознак злочину, за допомогою яких розмежування складів злочинів неможливе.

Слід зазначити, що В. Навроцький, підтримує позиції Л. Брич. На його думку, ряд ознак складу злочину не можуть використовуватися при розмежуванні злочинів, бо в усіх таких посяганнях вони ідентичні [9, с. 479]; до таких він відносить і причинний зв'язок.

Другий підхід, відповідно до якого за допомогою причинного зв'язку можна розмежовувати певні склади злочинів, у сучасній кримінально-правовій літературі започаткував ще у 1972 р. В. Кудрявцев [1; 10]. Він зазначав, що надається розмежувальне значення таким ознакам злочинів, котрі раніше не вважалися специфічними та розглядалися як однакові для низки суміжних злочинів [1, с. 169]. До них він відносив і причинний зв'язок. Таку позицію підтримує і Б. Курінов, який звертає увагу на вплив причинного зв'язку на кваліфікацію злочинів, особливої причинного зв'язку у різних складах злочинів [11, с. 88–90].

Разом із тим від констатації можливості використання причинного зв'язку як критерію для розмежування складів злочинів до безпосереднього використання причинного зв'язку з такою ціллю переходить О. Костенко. Він вказує, що причинний зв'язок не є тотожним для всіх складів злочинів, а залежить від того чи іншого складу злочину. Для розгляду причинного зв'язку як інструмент, що допомагає заглибитись у сутність явища (причинного зв'язку), він використовує концепцію винної причинності, поєднуючи в такій концепції об'єктивний і суб'єктивний аспекти. Таку позицію О. Костенка можна підтвердити твердженням Т. Церетелі, яка вказує, що органічний зв'язок між причинним зв'язком і виною, яка встановлюється, перш за все, тим, що суспільно небезпечне діяння повинно впливати з морально негативного стану особи. Злочинна воля приводить у рух зовнішні сили та стає причиною, що викликала суспільно небезпечні наслідки. Відповідно в цьому пункті суб'єктивне переходить в об'єктивне [12, с. 222–223].

О. Костенко вважає, що практичне значення концепції «винної причинності» полягає, зокрема, в тому, що вона допомагає розмежовувати вбивство від доведення до самогубства за тією ознакою, що при вбивстві злочинець виявляє свою волю та свідомість у виді діяння, яке спричиняє настання смерті

потерпілого, а при доведенні до самогубства злочинець виявляє свою волю та свідомість у виді діяння, яке спричиняє не смерть потерпілого, а такий стан, коли потерпілий вчиняє самогубство. Тому у першому випадку особа винна у вбивстві, а в другому – у доведенні до самогубства [13, с. 299].

Слід зазначити, що концепція винної причинності може бути використана не тільки для розмежування умисного вбивства і доведення до самогубства, вона дозволяє відмежовувати ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що призвів до смерті (ч. 3 ст. 135, ч. 2 ст. 136 КК України) від умисного вбивства, що вчиняється шляхом *бездіяльності* (ст. 115 КК України). У той самий час концепція винної причинності базується на принципі соціального натуралізму, відповідно до якого при ненаданні допомоги особі у винного виявляється комплекс сваволі й ілюзій, що накладається на об'єктивний причинний зв'язок, від якого останній стає винним причинним зв'язком. При цьому при подвійній формі вини логічним є допущення і подвійного причинного зв'язку [13, с. 300]. Саме подвійний причинний зв'язок має місце у складі злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що спричинив смерть особи (умисний – щодо стану неотримання допомоги потерпілим; необережний – щодо наслідку у вигляді смерті). Перший причинний зв'язок у цих складах злочинів (ч. 3 ст. 135 та ч. 3 ст. 136 КК України) міститься між діянням (бездіяльністю винного), в якому виражається його воля та свідомість, і тим зовнішнім станом, який змінився. Такий стан законодавець при формулюванні відповідних статей називає «небезпечний для життя». При цьому причинний зв'язок, результатом якого є небезпечний для життя стан, є *умисним*. Воля та свідомість злочинця спрямовані на діяння, яке призводить до того, що особа опиняється в небезпечному для життя стані без допомоги. А причинний зв'язок, кінцевою точкою якого є смерть особи (ч. 3 ст. 135 і ч. 3 ст. 136 КК України), – *необережний*. Другий причинний зв'язок не спричиняється діянням винного, а впливає із «небезпечного для життя стану». Разом із тим при умисному вбивстві воля та свідомість особи поєднується з діянням (у нашому випадку бездіяльністю), спрямованим на позбавлення винного життя, а тому і причинний зв'язок, яким би продовжуваним і тривалим він не був, має бути, по-перше, винним (умисним), по-друге, одиничним.

У зв'язку з викладеним сумнівною видається кваліфікація діянь винного Ю. Власовим у змодельованому ним прикладі. Так, малолітню дитину закрили в неопалюваному

приміщенні. Коли почалося пониження температури, суб'єкт не забезпечив його безпеку. Ю. Власов вказує, що настання шкоди для здоров'я чи смерть дитини не можна кваліфікувати як убивство чи замах на нього. Тому, якщо важко встановити об'єктивну закономірність використання несприятливих обставин для вчинення вбивства, діяння слід розглядати як залишення в небезпеці [14, с. 117]. Подібну неточність допускає П. Андрушко зазначаючи, що психічне ставлення до можливих наслідків може бути у вигляді *непрямого умислу* чи необережної вини. Наприклад, мати після пологів залишає свою новонароджену дитину біля дверей квартири бездітної сім'ї, розраховуючи, що ці люди нададуть дитині необхідну допомогу та піклуватимуться про неї, але фактично така допомога не була надана [15, с. 284].

У прикладах, що наводять Ю. Власов та П. Андрушко, доцільно використати саме концепцію винної причинності. Якщо воля та свідомість особи (у тому числі матері) були спрямовані на те, щоб спричинити своєю бездіяльністю смерть дитини і така бездіяльність дійсно вчинена, то наявний винний (умисний) причинний зв'язок і такі діяння необхідно кваліфікувати як убивство. Якщо ж воля та свідомість винного були спрямовані на ненадання допомоги малолітньому, а смерть настала від стану неотримання допомоги, то наявний подвійний винний причинний зв'язок: перший – умисний, другий *обов'язково* – необережний. І діяння в такому разі слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 135 КК. Тому у випадку, змодельованому Ю. Власовим, на нашу думку, діяння слід кваліфікувати виключно за ст. 125 КК Російської Федерації (залишення в небезпеці), незважаючи на смерть дитини, яку звичайно необхідно враховувати при призначенні покарання, а не за ст. 105 КК Російської Федерації (вбивство).

Висновки

Проведене дослідження свідчить, що за допомогою причинного зв'язку, використо-

вуючи концепцію винної причинності, яка базується на принципі соціального натуралізму, можна більш точно та чітко відмежовувати вбивство, вчинене шляхом бездіяльності (ст. 115 КК України), від ненадання допомоги особі, яка перебувала у небезпечному для життя стані і такий стан спричинив смерть особи (ч. 3 ст. 135 і ч. 3 ст. 136 КК України).

Література

1. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – М., 1972. – 352 с.
2. Таганцев Н. С. О преступлениях против жизни по русскому праву. – СПб., 1871. – № 18. – 522 с.
3. Брич Л. П. Закономерности размежування складів злочинів // Життя і право. – 2004. – № 7. – С. 67–75.
4. Бабаніна В. В. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці: дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2010. – 241 с.
5. Пелих О. Л. Відмежування умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК) від залишення в небезпеці (ст. 135) // Юриспруденція: теорія і практика. – 2007. – № 5. – С. 28–33.
6. Кваліфікація злочинів / За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – К., 2010. – 430 с.
7. Остапенко Л. Відмежування умисного вбивства від завідомого залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини // Підприємство, господарство і право. – 2003. – № 1. – С. 113–117.
8. Горелик И. И. Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья. – Минск, 1973. – 320 с.
9. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. – К., 2006. – 704 с.
10. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – М., 1999. – 304 с.
11. Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений. – М., 1984. – 184 с.
12. Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве. – Тбилиси, 1957. – 380 с.
13. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу. – К., 2008. – 352 с.
14. Власов Ю. А. Уголовная ответственность за оставление в опасности: дис. ... канд. юрид. наук. – Омск, 2004. – 162 с.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – К., 2003. – 976 с.

There is an author in this article, using conception of guilty causality differentiates unhelping to the person, which is in the dangerous for life state which entailed its death from «simple» murder perfect by inaction.

В статті на основани концепції виновної причинності отграничується неоказание помощи лицу, которое находится в опасном для жизни состоянии, повлекшем ее смерть, от «простого» умышленного убийства, совершенного путем бездействия.

